

Turkish Studies

Volume 14 Issue 1, 2019, p. 613-632

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14924

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ocak 2019

✓ Accepted/Kabul: Şubat 2019

✍ Referees/Hakemler: Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim OFLAZ - Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÜTÜK

This article was checked by iThenticate.

FULCHERIUS CARNOTENSIS’TE İSLÂM VE MÜSLÜMAN ALGISI

Ziya POLAT*

ÖZET

Haçlı seferlerini başlatan ana sebeplerden biri Batı toplumunda oluşan İslâm ve Müslüman algısıdır. Asırlara dayanan bir süreç içerisinde oluşan bu algı, bir yandan Batı’daki kaosu, diğer yandan da Endülüs’te Müslümanlara karşı kazanılan zaferlerin etkisiyle uç noktalara taşınmıştır. Özellikle *reconquista* (Endülüs’te Müslümanların hâkimiyetindeki toprakların geri alınması) olarak ifade edilen İspanya’daki başarılar, Batı’daki şiddeti, doğudaki Hıristiyanları koruma iddiasıyla, Kudüs merkezli olmak üzere Anadolu ve Şam bölgelerine yönlendirmiştir. Çalışmada Birinci Haçlı Seferinin şahitlerinden biri olan Fulcherius Carnotensis’in “*Gesta Francorum Iherusalem Pregrinantium*” adlı eserinde İslâm ve Müslümanlar hakkında nasıl bir algıya sahip olduğu ele alınacaktır. Algıyı yansıtan temel araçlar, yazarın kullandığı kavramlardır. Dolayısıyla müellifin İslâm ve Müslümanlar hakkında kullandığı kavramların tespiti, algıyı oluşturan zihin yapısını anlamayı ve yorumlamayı kolaylaştıracaktır.

Yazar İslam ve Müslümanları tanımlamak için kullandığı kavramları Papa II. Urbanus’un Clermont Konsili’nde yaptığı konuşmadan yola çıkarak şekillendirmektedir. Bu da oluşan algının kökenleri açısından makaleye önemli veriler sunmaktadır. Müellifin Papa’yı referans alması doğrudan dini bir zemin üzerinden hareket ettiğini göstermektedir. İslam’ı ve Müslümanları tanımlamak için kullandığı Sarazen, pagan, putperest ve kâfir gibi kavramlar buna işaret etmektedir. Çalışmada, öncelikle, yazarın anlatımı üzerinden İslam ve Müslümanlar hakkında oluşturduğu algının teorik çerçevesi çizilecektir. Ardından oluşan bu algı, Haçlılar bölgeye yerleştikten sonra, yaklaşık otuz yıl boyunca, Müslümanlarla karşılaşmaları esnasında yaşadıkları üzerinden örneklendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fulcherius, Birinci Haçlı Seferi, İslâm, Müslümanlar, Algı

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-posta: polatzypolat@gmail.com

THE PERCEPTION OF FULCHER OF CHARTRES TO ISLAM AND MUSLIM

ABSTRACT

One of the main reasons that started the crusades was the perception of Islam and Muslim that have emerged in Western society. This perception, which took place over a centuries-long process, has been moved to the extreme by the impact of the chaos in the West on the one hand and the victories of Muslims in Andalusia on the other. The successes in Spain, which are referred to as Reconquista (the retrieval of the lands dominated by Muslims in Andalusia), directed the violence in the West to the Anatolian and the Syrian regions, grounded around Jerusalem, with the claim of protecting the Christians in the east. This study will describe the work of Fulcheri Carnotensis, one of the eye witnesses of the First Crusade, in his book "Gesta Francorum Iherusalem Pregrinantium" and how he perceives Islam and Muslims. The basic tools that reflect the perception are the concepts used by the author. Therefore, the identification of the concepts used by the author about Islam and Muslims will facilitate a better understanding as well as interpreting the mind structure that constitutes this perception.

The author shaped the concepts he uses to describe Islam and Muslims on the basis of Pope Urbanus II 's speech at the Council of Clermont. This provides important data to the article in terms of the origins of these perceptions. The author's reference to the Pope explains that he is directly acting on a religious basis. The concepts such as Saracen, Pagan and infidel which he used to describe Islam and Muslims point to this. This study, first of all, will draw on the theoretical framework of this perception that the author created about Islam and Muslims. Then it will be exemplified from the experiences of the Crusaders during their encounter with the Muslims for about thirty years after occupying the region.

STRUCTURED ABSTRACT

Some of the writings of key persons who participated in the First Crusade have survived to the present day. One of the most remarkable of these is the well-known work of Fulcherius entitled *Gesta Francorum Iherusalem Pregrinantium*. Fulcherius participated in the First Crusade, before the main army came to Antakya, and together with his master Baudouin, he left the army in Marash and went to Urfa and witnessed the establishment of the first Crusader County. Although the author did not see the fall of Antioch and Jerusalem, he came to Jerusalem with his master who became the king from 1100, and heard of the events that took place directly from eyewitnesses. His perception of Islam and Muslims is an important resource in terms of reflecting the common point of view of the papacy, the commanders of the expedition and the knights, soldiers and ordinary people participating in the campaign. The author's writings reflect the preparatory stages of the expedition, what happened during the expedition and the spiritual state of the Crusaders. Within this context, what was the perception of Fulcherius and the Crusader army about Islam and Muslims? Within this

perception what kind of concepts were perceived? How did this perception direct the crusaders' behaviour? Also, does Fulcherius's perception about Islam and Muslims integrate Pope Urbanus' perception expressed in the Clermont Council? Does Fulcherius reinforce this perception from what they see along the way? such as questions will be examine as a main issue for this article. In this study, firstly, the conceptual expressions and definitions of Fulcherius used about Islam and Muslims will be determined, and then the forms of pratization will be exemplified in terms of what the author describes. This article is based on Ilcan Bihter Barlas's translation of the Jerusalem Expedition. However, in order to both compare and overcome possible limitations in the translation, the Latin original and English translation of the work has also been used where deemed necessary.

Perception of Islam and Muslim

Saracens is the first of these concepts which the author cannot escape its appeal. In the Western sources of this period, this main term which was first used to describe the Arabs and later all the Muslims, was used hundreds of times in different parts of the *Historia* with different versions. In addition, Saracens are complemented by cruel and sinful expressions. One of the central concepts used to describe the other in the Middle Ages Western Christianity is the *pagan* expression. This expression, which is used insistently for Muslims, in the Middle Ages Western Christianity, is also a concept that Fulcherius cannot seem to give up. The different version of this concept, the idolatrous expression, was used for Muslims. In this framework, Muhammad is an idol and Islam is the pagan laws. Likewise, as a variant of this concept, the term *kafir* is another term used to describe Muslims in the entire book. Muslims, according to the author; people who do not have any civilized aspects, i.e., rough, savage, primitive. He also uses the *Barabar* expression to indicate this. Pope Urbanus, who encouraged him on this subject.

Historia has a rich content about the methods of the Turkish war. It is understood from the narrative of the author that the Crusaders did not know about the usual methods of war of the Turks. According to him, the entire Turkish army was horsemen and they were using very good arrow, which scared the Crusaders. An important factor affecting this is the fact that Muslims were superior in number. According to him, this imbalance in the army numbers has caused the Crusaders and their knights to be afraid and cowardly. Another reason for this were Muslims' strong leaders and emirs. Fulcherius uses a very negative language about the Muslim emirs such as Ilgazi, Belek Gazi, Mawdud and Aksungur who were successful in the struggle against the Crusaders and struck them with great blows.

Fulcherius describes Muslims as people who can do all kinds of evil to protect their possessions. According to him, Muslims' fondness to gold was so great, that they would swallow it. Even if their lives, honour and religion were in danger, they would use all kinds of deceptive tactics to protect their gold. According to the author, Muslims had no right to live, because they insisted on protecting their possessions. This situation was the reason of the atrocity in the occupied cities. Therefore, it was necessary to resort to all means to get the possessions of the Muslims and thus sometimes it wasn't enough just to kill them.

Fulcherius's view of Muslims in many parts of his work contains contradictions. The author, who mentions the courage of Muslims in some parts of his book, nevertheless in the most of parts he portrays Muslims as a simple, ordinary, cowardly, insecure men who do not understand the strategy of war and cannot afford to fight for a long time. This image often includes struggles on the battlefields, and in all the struggles, Muslims are greater in numbers, and the Crusaders are depicted with fewer forces. The negative perception of the author about Muslims prevented the crusaders from seeing the injustices and even praised some of them. The author, does not to mention any structure belonging to Muslims while describing the city of Jerusalem. He rather depicts its structures as purely Roman and Christian. According to him, the city had marvellous development only during the reign of the Roman Emperor Hadrian (117-138), and from then on nothing was done in the city and also nothing was needed.

Conclusion

Fulcherius's work is one of the important sources of the First Crusade. Detailed information about what happened before the expedition is of great importance in terms of revealing which mindset the Crusade had and was the product of. In particular, the details of Pope Urbanus's speech point out to the source of the perceptions of the Western Christian world of the time to Islam and Muslim. The author, who participated in the campaign, wrote both what he saw on the route and what they had experienced and heard of after settling in the region. His writings reflect the classical Crusader mentality and his observations are described in an extremely one-sided language.

The perception of Fulcherius to Islam and Muslims gives a concrete reflection of a mentality that has emerged over the centuries. Western Christianity, like all religions, defined the other with specific concepts. The author used without hesitation the same notion that previous historians and clergy used for Islam; such as, *idolatry*, *perversity*, *superstition* and *pagan*. The author using these expressions tried to justify everything that the Crusaders had done, based on the idea that Islam was such. The implementation of this mentality on the Muslims was made on the same ground. With the emergence of Islam and the fact that many nations have accepted Islam, many of whom were previously Christians, has caused Western Christians to develop a defence mechanism against Muslims. Just as for Islam, the concepts they used for Muslims were based on the traditional definition of the other. The concepts such as *Saracen*, *pagan*, *idolater*, *infidel*, and *barbarian* were considered sufficient to define them. As they did not have the correct knowledge about Islam and Muslims, they showed their ignorance and although they had opportunities to learn about them, they did not consciously seek to understand Islam and Muslims.

Through the output of a mentality that has developed over centuries the Crusades was constructed, in this process, the expressions used for Islam and Muslims were used not only to define and understand, but also to demonise and vilify. Fulcherius who participated in the First Crusade is one of the most renowned names reflecting this mentality, this idea and its reflection is clearly seen in every line of his written works. The author not only writes and creates perceptions about Muslims during the crusade but also appears to be

motivated to motivate the Crusaders and to justify their actions. The effect of Fulcherius is not limited to the first crusade, the effect of Historia's perception is seen clearer in the chronicles written after him.

Keywords: Fulcher, First Crusade, Islam, Muslims, Perception

Giriş

Haçlı seferlerinin sebeplerinden birisi Hıristiyan aleminde, İslâm ve Müslümanlar hakkında, oluşan olumsuz algıdır. İslâm'ın doğuşundan itibaren Hıristiyan dünyasında bu algıyı besleyen birçok sebep zikredilebilir. İlk dönem İslâm fetihleri ve Hz. Ömer döneminde Kudüs'ün Müslümanların hâkimiyetine girmesi söz konusu algının başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. İslâm'ın yayıldığı ilk asırda keskin tepkiler olmasa da Yuhanna ed-Dımaşkı'nın (Harman, 2013; Taşpınar, 2001) öncülüğünde Hıristiyanlar arasında oluşmaya başlayan algı, asırlar içinde birikerek Haçlı seferlerinin ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sebep olmuştur (Polat, 2018). İslâm ve Müslümanlar hakkındaki cehalet ve art niyetin beslediği bu algı, Haçlı seferleri öncesi Endülüs'te elde edilen zaferlerle daha da derinleşmiştir (F. Aydın, 2011, ss. 28-29; J. V. Tolan, 2002, s. 93). Batıda elde edilen askeri başarı, doğudaki siyasi sıkışmışlıkla birleşince Avrupa içindeki dinamikleri harekete geçirmiş, böylece Haçlı seferleri olgusu ortaya çıkmıştır. Batı Hıristiyanlığı Birinci Haçlı Seferine ayrı bir önem atfetmiştir. Çünkü Haçlı savaşları içerisinde başarıya ulaşan tek seferdir. Haçlı seferlerinin ilki olması hasebiyle bu sefere birçok Hıristiyan din adamı katılmış, bazıları da sefer boyunca başlarından geçenleri ve çeşitli izlenimlerini yazıya aktarmışlardır.

Birinci Haçlı Seferine katılan önemli şahsiyetlerin yazdıklarının bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Bunlar içerisinde dikkat çekenlerden biri Fulcherius'un "*Gesta Francorum Iherusalem Pregrinantium*" adlı tanınmış eseridir.¹ Fulcherius Birinci Haçlı Seferine katılmış, ana ordu Antakya önlerine varmadan efendisi Baudouin ile birlikte Maraş civarında ordudan ayrılarak Urfa'ya gitmiş ve ilk Haçlı kontluğunun kurulmasına şahitlik etmiştir. Müellif, Antakya ve Kudüs'ün alınışını görmese de 1100 yılından itibaren efendisinin kral olmasıyla birlikte Kudüs'e gelmiş, olayları görgü şahitlerinden dinlemiştir. Dolayısıyla onun eseri hem seferi organize eden papalığın hem seferde görev alan komutanların hem de sefere katılan şövalyeler, askerler ve sıradan insanların ortak bakış açısını yansıtması bakımından önemli bir kaynaktır. Çünkü yazarın yazdıkları, seferin hazırlık aşamalarını, sefer esnasında yaşananları ve Haçlı taifesinin halet-i ruhiyesini yansıtmaktadır. Bu çerçevede süreç devam ederken Fulcherius ve Haçlı ordusunun İslâm ve Müslümanlar hakkındaki imgesi nasıldı? Söz konusu imge ne tür kavramlarla ifâde edildi? Bu imge Haçlıların davranışlarını nasıl yönlendirdi? Ayrıca Fulcherius'un İslâm ve Müslümanlar hakkındaki algısı ve anlatısı Papa II. Urbanus'un, Clermont Konsili'nde ifâde ettiği algıyı bütünlüyor mu? Fulcherius'un yol boyunca gördükleri ve bölgede yaşadıkları bu algıyı destekliyor mu? gibi sorular makalenin sınırlılıkları imkan verdiği ölçüde irdelenecektir. Çalışmada, metodolojik olarak önce Fulcherius'un İslâm ve Müslümanlar hakkında kullandığı kavramsal ifâdeler ve tanımlamalar tespit edilecek, ardından da bunların pratize edilme biçimleri müellifin anlattıkları üzerinden örneklendirilecektir. İlcan Bihter Barlas'ın *Kudüs Seferi* adlı Türkçe tercümesi çalışmamız boyunca esas aldığımız metindir; fakat hem karşılaştırma yapmak hem

¹ "Fulcherius bu eserini üç kitap halinde yazmıştır. Birincisi 1101, ikincisini 1106 ve üçüncüsünü 1124-1127 yılları arasında tamamlamıştır. Birinci kitap Clermont konsili ile başlamakta 12 Ağustos 1099 Askalan savaşı ile bitmektedir. İkinci kitap 1100-1118 yılları arasındaki olaylarla I. Baudouin de Boulogne'un faaliyetlerini, üçüncü kitap ise 1118-1127 yılları arasında Baudouin de Bourg'un faaliyetlerini anlatmaktadır. Fulcherius bir Haçlı papaz olarak Baudouin'in yanında bulunmasından dolayı birçok olaya şahit olmuştur. Olayları değerlendirirken tarafsızlığını açıkça belli etmekte, ancak bazı olaylarda Haçlıların yaptıklarını savunmakta güçlük çektiği sözlerinden hissedilebilmektedir. Fulcherius birçok olayı ayrıntılı bir şekilde anlatmakta, çoğu yerde diğer Latin kaynaklarından daha isabetli bilgiler vermektedir. O'nun bu özelliği Haçlı kaynakları içerisinde en önemli kaynak haline gelmesini sağlamıştır." (Kırpık, 2009, s. 1442)

de tercümedeki muhtemel sınırlılıkları aşmak bakımından, gerekli görülen yerlerde, eserin Latince aslı ve İngilizce tercümesine de başvurulmuştur.

Fulcherius'un İslâm'a ve Müslümanlar'a Bakışı:

Fulcherius'ta İslâm Algısı

Batı Hıristiyanlığının İslâm hakkındaki algısı uzun asırlara dayanmakla birlikte bilgiden yoksundur. Southern bunu vurgulamak için Batı'nın on ikinci yüzyılın başlarına kadarki İslâm algısını "Cehalet Çağı" olarak nitelendirmiştir (Southern, 2001, ss. 11-40). Batılı Hıristiyanlar bu dönemde Endülüs Müslümanları üzerinden İslâm'a çok yakın olmalarına rağmen, ya İslâm hakkında hiçbir şey bilmemekte ya da çok az şey bilmekteydiler. Haçlı seferleri dönemine gelindiğinde bununla ilgili bir değişikliğin olmadığı, aksine algının giderek keskinleştiği ve İslâm'ın yok edilmesi gereken bir inanç olduğu algısının yerleştiği görülmektedir. Fulcherius bu geleneksel algıyı en şiddetli biçimiyle sürdüren örneklerden biridir. Yazarın İslâm hakkında kullandığı ifâdeler hem Birinci Haçlı Seferine katılan bir din adamının zihniyetini yansıtmakta hem de "Tanrının Askerlerini" motive etmek amacıyla matuf olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Müellifin İslâm'ı tanımlamak için kullandığı "sapkınlık", "batıl inanç", "putperestlik kanunları" gibi kavramlar bu niyeti belirgin bir şekilde açıklamaktadır (Carnotensis, 2009, ss. 95, 105). Tanımlamalar, İslâm'ın bir dinden ziyade akıl dışı bir sapkınlık olarak kabul edildiğini göstermektedir. Onu, bu ifâdeleri kullanmaya sevk eden esas saik, Hıristiyanlığın mutlak doğrunun tek adresi olması düşüncesine dayanmaktadır (Kalın, 2016, ss. 114-115). Haçlı seferlerinin düzenlenmesine etki eden sebeplerden olan bu zihniyet, İslâm ve İslâm'la ilgili olan her şeyin imha edilmesi gerektiği düşüncesine yol açmaktadır. Zaten seferler esnasında yapılanlar da bu algıyı ve anlayışı desteklemektedir.

Söz konusu tanımlamalar bazı zorunlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Mesela sapkınlık kavramı sadece inançla ilgili bir aşırılığa işaret etmemektedir. Sapkın bir inanca sahip olanlar, haktan ve hakikatten uzak olduklarından yapılarında ve düşüncelerinde her türlü bozgunculuğu yapabilecek potansiyel bir güç de barındırmaktadırlar. Zaten Haçlıların bölgede olma nedenleri tam olarak bu değil miydi? Papa'nın ifâdesiyle; Doğu'daki Hıristiyanlar zulme uğramaktaydı. Kan bağından daha ileri düzeyde bir bağlılık olan inanç kardeşliği gibi bir bağ, Batı'daki Hıristiyanlara Doğu'daki kardeşlerini kurtarma vazifesi yüklemekteydi. Dolayısıyla Batılı Hıristiyanlar bir an bile durmadan Doğu'daki kardeşlerinin yardımına koşmakta, onlara zulmedenlere en ağır cezayı vermekte tereddüt etmemeliydi. Fulcherius'a göre İslâm gibi sapkın bir inanca sahip olanlar hakikatin kaynağından uzaklaştıkları için yönetildikleri kanunlar ne olursa olsun putperest çerçevesi içine dâhil edilmektedir. Nitekim Haçlılar Kudüs'ü ele geçirdikten sonra yaptıkları katliamı şu şekilde gerekçelendiriyorlardı:

"Bir zamanlar kutsal ayınlerin yapıldığı yerlerde Müslümanların putperestlik kanunları uygulanırmıştu, bu kâfirler batıl inançlarıyla dinsel törenler düzenliyor bir de üstüne buralara Hıristiyanların girmesine izin vermiyorlardı." (Carnotensis, 2009, s. 105)" Müellif bu düşüncesinin gerçekliğini, "Tüm Müslümanlar Lord'un tapınağını büyük bir saygı ile savunuyordu. Müslümanlar başka yerdense dualarını burada etmeyi tercih ediyorlardı, fakat dualarını Muhammed adında bir idole adadıkları için hepsi boşa gidiyordu" (Carnotensis, 2009, s. 101) şeklinde ispat etme gayretine girer.

Hız. Peygamberin nübüvvetini inkâr etmenin ötesinde onun putçuluğa karşı verdiği mücadeleyi görmemek veya görmezden gelerek onu putlaştıran bir zihniyet ancak *kasıtlı cehalet* kavramlarıyla açıklanabilir. Çok az sayıda Batılı Hıristiyan din adamının İslâm'ı araştırma ihtiyacı duyması ve bunların büyük bir kısmının İslâm hakkındaki gerçekliği toplumlarıyla paylaşmaması, algının bilinçli bir şekilde oluşturulduğunun en bariz göstergesidir. İslâm hakkında görüş beyan edenler, varsayımlardan ve efsanelerden öte ciddi bir görüş serdetmemişlerdir. Bu konuda verilebilecek en erken örnek 1120 civarlarında İslâm'ın tevhid dini olduğunu ve peygamberin de tanrı değil, fakat elçi olduğunu ifâde eden Malmesbury'li William olmuştur. (Southern, 2001, s. 41). Bu tarihten sonra

Batı'da İslâm'la ilgili yapılan çalışmalarda az da olsa bir farklılığın ortaya çıktığı söylenebilir. Fakat bunun Haçlı seferlerinin başlamasından sonraya denk gelmesine rağmen geleneksel olumsuz algıyı olumlu yönde etkileyecek bir sonuç üretmemiştir.

Haçlı seferleri öncesinde İslâm'ın, paganizmin bir çeşidi olduğu düşüncesi, Batı Hıristiyanlığında yerleşik bir kanaat hâline gelmişti. Bu konuda yazılan eserlerde İslâm'da birçok putun varlığına atıfta bulunmak gelenekselleşmişti (F. Aydın, 2011, s. 27; Southern, 2001, s. 39). Fulcherius'un İslâm'ı *putperestlik kanunları* ve *Müslümanların dualarını Muhammed adında bir idole adadıkları* şeklindeki varsayımı, Batı Hıristiyan dünyasında o dönem var olan algıyı tekrar etmektedir. Bu ifâdeden de anlaşıldığı kadarıyla Birinci Haçlı Seferine katılan kronik yazarları, seferin asıl amacının paganizmi ortadan kaldırmak olduğunu iddia etmekteydiler (J. Tolan, 2006, s. 109). Haçlıların bölgeye vardıktan sonraki uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, bunların İslâm hakkında var olan algının pratize edilmiş şekli olduğu görülecektir.

Fulcherius'ta Müslüman Algısı

Batı Hıristiyanları arasındaki Müslüman algısı asırlara dayanan bir süreklilik göstermektedir. İslâm'ın ortaya çıkışı ile birlikte kitlelerin gittikçe artan yoğunlukta Müslümanlaşmaları ve bu sürecin sekizinci asırla birlikte Endülüs'te de tekrar etmesi, Hıristiyanların, Müslümanlar hakkındaki algısında gittikçe keskinleşen bir görünüm arz etmeye başladı. Bir müddet sonra beklentilerin aksine durumun geri çevrilemez noktaya geldiği anlaşıldığında ise bu algı basit bir nefretten kine ve intikam alma duygusuna dönüştü. Hıristiyanlar, öfkeyle bezedikleri, Müslüman algısını birçok olumsuz kavramla açıklama gayretine girdiler. Bunların bir kısmını daha önce kendilerinden olmayan toplulukları (öteki) tanımlamak için kullanıyorlardı. Bazı kavramları, yeni karşılaştıkları fakat ne olduklarını anlayamadıkları Müslümanlar için, elverişli olması sebebiyle onlara da uygulamaya başladılar. Nitekim Haçlı seferlerinin yapıldığı döneme gelindiğinde Batılı Hıristiyan aleminin Müslümanları tanımlamak için birçok kavram inşa ettiklerine şahit olunmaktadır. Fulcherius'un bu anlamda kullandığı ifâdeler Batı'da Müslümanlarla ilgili olan algının sürekliliğine işaret etmektedir.

Sarazen/Saracen

Müellifin cazibesinden kurtulamadığı bu kavramlardan ilki Sarazen kelimesidir. Dönemin Batılı kaynaklarında Müslümanları tanımlamak için kullanılan bu ana terim, *Historia'nın* birçok yerinde farklı versiyonları ile yüzlerce kez kullanılır. Eserin Latince aslında Sarraceni² olarak yazılan terim İngilizce tercümede *Saracen*, Türkçe tercümede ise *Müslüman* terimi ile karşılanmıştır (Carnotensis, 2009, s. 101; Chartres, 1969, s. 118; Fulcherius & Hagemeyer, 2003, s. 290). Türkçede tercih edilen tercüme şekli algıyı detaylandırma bakımından kısıtlamalara sebep olmakta ve Haçlıların o günkü zihin dünyasını anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple çalışmada, kavramların çerçevesi çizilirken metinler arasında kısmi karşılaştırmalar yapılmıştır.

Sarazen, İslâm öncesi dönemde Arapları tanımlamak için kullanılan bir ifâdeydi (Kütük, 2018a, ss. 240-241; Procopius, 1914, ss. 159, 169, 580). Arapların İslâmlaşması ve Akdeniz hinterlandında etkin olmaları, kavramı daha görünür kıldı. Haçlı seferleri dönemine gelindiğinde kavram, anlam genişlemesine uğrayarak bütün Müslümanlar için kullanılmaya başlandı (J. Tolan, 2006, s. 1074). Kavram, Müslümanları kan dökücü birer vahşi olduklarını belirtmek ve onları aşağılamak amacıyla kullanılmaktaydı. Fulcherius, Müslümanları tanımlayıp anlatımları kurgularken, onlar hakkında var olan algıyı Haçlıların zihninde bir sabite haline getiren temel figüre dönüşmekteydi. Bu yöntem aynı zamanda Haçlı ordusunu motive etmekte ve onların işlerini kararlı bir şekilde yapmalarını sağlamaktaydı.

² Historia'nın Latince aslında Saraceni (ss. 276, 290, 296, 298, 300) ile birlikte Saracenis (ss. 256, 317) Saracenorom (ss. 211, 267, 302), Saracenos (s. 267, 300) gibi farklı versiyonları onlarca kez kullanılmaktadır. Bu ifadeyi Türkçe'de doğrudan Müslüman ifadesiyle karşılamak kastedilenin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Çünkü Saraceni ifadesi kötüleme ve aşağılama amacıyla kullanılmakta, fakat karşılığı olarak kullanılan Müslüman ifadesinde bu anlam derinliği kaybolmaktadır.

Pagan

Orta Çağ Batı Hıristiyanlığında ötekini tanımlamak için kullanılan merkezi kavramlardan biri de pagan³ ifâdesidir. Başlarda, şehirlerde yaşamayan, taşralılar veya köylüler için kullanılan bu terim zamanla anlam genişlemesine uğrayarak Hıristiyan olmayan bütün insanlara teşmil edilmiştir. Fakat kavram, bir dine veya inanca mensup insanları tanımlamaktan ziyade onları aşağılamak ve kötülemek için kullanılmıştır (Gündüz, 1998, s. 298). Aynı şekilde Batılılar, Hıristiyanlık dışındaki inançları din saymadığından, pagan kelimesi ile herhangi bir dine sahip olmayanları tanımlamaktaydılar. İslâm'ın ortaya çıkması, hızlı bir şekilde yayılması ve Müslümanların kısa sürede Endülüs'e yerleşmesi, Batı Hıristiyanlığının yüzleşmek zorunda kaldığı bir olguya dönüştü. İslâm'ı anlama çabasına girmeye tenezzül etmeyen Batılı Hıristiyanlar, Müslümanları tanımlamakta herhangi bir zorlukla karşılaşmadılar. Çünkü öteki için alışageldikleri pagan kavramını Müslümanlar için de kullanmaya başladılar. Orta Çağ Batı Hıristiyanlığında Müslümanlar için ısrarlı bir şekilde kullanılan bu ifade Fulcherius'un da vazgeçemediği bir kavramdır. Eserin Latince aslında ve İngilizce çevirisinde muhafaza edilmekle birlikte, Türkçe tercümesinde ise daha çok kâfir⁴ kavramıyla karşılanmıştır. Eserin kurgulanışına bakıldığında pagan ifâdesinin Müslümanlara uygulanan şiddetin gerekçesi haline geldiği görülmektedir. Yani bu kadar kötülükle yoğrulmuş bir yapının ıslahının mümkün olmadığı, dolayısıyla batıl ve sapkın bir inanca sahip olan bu paganistlerden kurtulmak için her türlü yola başvurulabileceği şeklinde bir algı oluşturulmaktadır. Aksi halde Fulcherius gibi bir din adamının katliamları büyük bir sevinç içinde tasvir etmesini açıklamak kolay olmayacaktır. Mesela Antakya'nın alınışı esnasında şehre girip oradaki Müslümanları katletmeye başlayan Haçlılar "*Tanrı bunu istiyor*" (Carnotensis, 2009, s. 83) diye nara atmaktaydılar. Benzer cümleler Kudüs'ün düşüşünden sonra da kullanılır: "*Tanrının insanı yarattığı bu yeri uzun zamandır onu lekeleyen kafirlerden kurtarıp temizlemeyi arzu ediyorlardı*" (Carnotensis, 2009, s. 106). Bu arzuya karşı konulamazdı; zira temizliğin yapılması Tanrı'nın emriydi. Çünkü pagan olan Müslümanlar kirli inançları ve bedenleriyle kutsal yerleri kirletmişlerdi. Kutsal yerleri temizlemenin ve orayı ebediyete kadar korumanın yolu, pagan inancına sahip, Sarazenleri toplu bir şekilde imha etmektir.

Putperest

Türkçe çeviride pagan ifâdesinin farklı bir anlamı olarak tercüme edilen *putperest* kelimesi, Fulcherius'un Müslümanlar için kullandığı diğer bir kavramdır. Puta tapan insanları tanımlayan bu kavram fetihler sonucu İslâm'ın Endülüs üzerinden Batı'ya ulaşmasıyla birlikte Müslümanlar için de kullanılmaya başlanmıştır. İlk olarak Bede'nin kullandığı kelime, süreç içerisinde Batı Hıristiyanlığında edebi metinler dahil olmak üzere bir çok eserde yaygın bir şekilde kullanılmıştır (J. Tolán, 2006, ss. 73-74; F. Aydın, 2011, s. 26; Gündüz, 1998, s. 313; Kemal Tavukçu, 2007, s. 756). Terim on birinci yüzyılda kullanılmaya devam edilince Haçlı seferlerini meşrulaştıran bir unsura dönüşmüştür. Kudüs'ün Haçlılar tarafından alınması esnasında Fulcherius'un kullandığı *putperest kanunları ve Muhammed adlı bir idol* ifâdeleri algının sürekliliğini ve Haçlı seferlerinin meşruiyetini

³ "Ortaçağ Hıristiyan tahayyülünde pagan, her tür kötülüğün kaynağı ve sembolü olarak görülür. Pagan sadece sapık bir dine mensup değildir; o aynı zamanda şeytanın sevk ve idaresi altındadır. Şeytanın askerleri olan paganların dış görünüşleri siyah, kaba-saba, boynuzlu, büyük dişli dev yaratıklar şeklindedir. Pagan, şeytana tapar ve bu yüzden büyüyle de yakından ilgilidir. İnançlı Hıristiyanlara karşı her tür kötülüğü planlarken, günahların en büyüklerinden biri olan büyüye baş vurur. Ona insanüstü güç veren şey de bu büyüdür. 'Sarasen' olarak adlandırılan Müslümanlar, savaşlardaki başarılarını şeytanın onlara verdiği bu büyü gücüne borçludur. Pagan-şeytan-büyü bağlantısından dolayı Müslüman, ya insanüstü, ya gayri insanî, ya da insanaltı bir niteliğe sahiptir. Savaşlarda galip geldiğinde insanüstü niteliği öne çıkar, ama bu olumlu bir şey değildir. Zira bu başarısını şeytana ve büyüye borçludur. İnsanlık dışı ve insanlık altı nitelikleri kendini onun barbarlığında, vahşetinde ve şehvetinde gösterir." (Kalm, 2016, s. 115). Kalm'ın çerçevesini çizdiği Orta Çağ Hıristiyan tahayyülündeki bu pagan algısını Fulcherius'un eserinde bütün yönleriyle örneklendirmek mümkündür.

⁴ Karşılaştırma için bkz: (Carnotensis, 2009, ss. 53,56, 68; Fulcherius & Hagemeyer, 2003, ss. 143, 152, 193). Mütercimim tercihine saygı duyulmakla birlikte kavramların nüansına dikkat edilmeyip genel çerçeve üzerinden çeviri yapıldığı için Türkçe tercümesi Haçlıların İslâm ve Müslüman hakkındaki algısını kısıtlayıcı bir mahiyete büründüğü ifade edilmelidir. Müellifin Latince aslında ifadeyi pagani ve türevleri olan paganus, paganos, paganorum şeklinde kullandığı görülmektedir.

sağlayan zemini açıklamaktadır. Aynı şekilde Eylül 1101 tarihinde yapılan I. Remle Savaş'ında Haçlıların Fatimileri hezimete uğratmalarından sonra Fulcherius şu cümleyi kullanır: “*Kurtarıcının haçı da bu savaşta bizimleydi ve onun karşısında putperestlerin saltanatı hüküm süremezdi.*” (Carnotensis, 2009, s. 141). Geleneksel algının bir yansıması olan bu kavram, Batı Hıristiyan dünyası tarafından kasıtlı bir şekilde kullanılmıştır. Kullanım çerçevesine bakıldığında çok da bilinçli olmayan bir tanımlama olduğu söylenebilir. Çünkü hem ilk dönem Batılı Hıristiyanlar hem de Haçlı seferlerini organize edenler ve katılanlar, İslâm hakkında yazdıkları metinlerde efsanevi anlatılar üzerinden hareket etmekteydiler (Polat, 2018, ss. 464-465).

Kâfir

Farklı dinlere mensup insanların ötekini tanımlamak için kullandığı yaygın kavramlardan biri *kâfir* ifâdesidir. Türkçe çeviride pagan'ın ve türevlerinin karşılığı olarak kullanıldığı belirtilmiştir. *Historia*'da kavram herhangi bir etnik aidiyet gözetilmeksizin kitabın tamamına serpiştirilmiş bir şekilde bütün Müslümanlar için kullanılmaktadır (Carnotensis, 2009, ss. 90, 95, 104, 166, 217). Mesela müellif, Kudüs'ün düşmesinden sonra Fatımi veziri el-Efdal'ın topladığı ordunun Türk, Arap ve Habeşlilerden oluştuğunu kaydetmiştir. Konuyu anlattığı kısma verdiği başlık “*Kâfirlerin Gelişi ve Hıristiyanların Zaferi*” şeklindedir (Carnotensis, 2009, s. 108). Dolayısıyla yazar Müslümanlar arasında mezhep veya etnik merkezli bir ayırımı gitmemekte, bütün Müslümanları aynı görmektedir. Fulcherius kâfir kavramını desteklemek amacıyla Müslümanlar için bazen *imansızlar* ifâdesini de kullanmaktadır (Carnotensis, 2009, s. 51). İslâm'la ilgili algıyı bütünleyen bu kavram, İslâm'ın ne olduğundan ziyade Batılı Hıristiyanların onu ve Müslümanları nasıl anladığını gösteren zihin haritası mahiyetindedir (Kalin, 2016, s. 115).

Barbar

Barbar kelimesi Eski Yunanlı, Romalı ve Hıristiyanların kendilerinin dışında kalan ve yabancı olan kimseleri tanımlamak amacıyla kullandıkları bir kavramdır. Terim, aynı zamanda medenileşmemiş göçebe toplulukları ve onların kabalık, vahşilik ve ilkeliklerine işaret ederdi (Ayverdi, 2016, s. 113). Konar göçer halinde yaşayan bu insanlar, yerleşim birimlerini tehdit edip düzen bozdukları için Barbar olarak ifâde edilmişlerdir (Pontesilli, 2015, s. 65). Fakat Batı'nın Hıristiyanlaşmasıyla birlikte kavram mahiyet değiştirmiş, Hıristiyan olmayan toplumlar için kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla başından beri Müslümanları da tanımlamak için kullanılan bu kavram, Haçlı seferleri döneminde varlığını devam ettirmiştir. II. Urbanus, Clermont Konsili'ndeki konuşmasında bu ifâdeyi kullanmıştır. Fulcherius da “*Bir zamanlar kardeşleriyle savaşanların şimdi barbarlara karşı olan bu savaşa yasal olarak katılmalarına izin verin*” cümlesiyle Papa'yı teyit ettiğini göstermektedir (Carnotensis, 2009, s. 51). Müellifin amacı Papa'yı her konuda desteklemek ve onu, söylediği her sözde haklı çıkarmaktır. Dolayısıyla Urbanus'un kullandığı bir kavramı göz ardı etmeyecektir.

Zalim Halk

Fulcherius'un amaçlarından biri Haçlı seferini gerekçelendirmek ve seferin yapılış amacını haklı çıkarmaktır. Bu konuda kullandığı temel argümanlardan biri Müslümanların doğudaki Hıristiyanlara zulmettiği iddiasıdır. Söz konusu iddiasını ispat etmek için *Historia*'da birçok örnek anlatılmaktadır. Müslümanların zulümde çok fazla ileri gittiğini belirtmek için “*zalim halk*” ifâdesini kullanmaktadır (Carnotensis, 2009, s. 220). Müellif bir mısraya dercettiği bu kelimeyle hem tarihsel sürece hem de Birinci Haçlı Seferi esnasında şahit olduğu olaylara atıfta bulunmaktadır. Çünkü onlara göre Müslümanlar Kudüs'ü fethettikleri 637'den itibaren Hıristiyanların kutsal mekânlarını işgal altında tutmakta ve onlara zulmetmektedirler. Özellikle Fatımi halifesi Hâkim'in yaptıkları, hac yolunda ve Kudüs'te Batılı Hıristiyan hacıların yaşadıkları olaylar dillere destan olmuş, büyük anlatılara konu olmuştur (Bağlıoğlu, 2012, ss. 16-17; Öz, 1997, s. 199; Tyrensis, 2016, ss. 30-31, 42-

43). Aynı şekilde Papa'nın Doğu'daki Hıristiyanların çektiği acılarla ilgili Clermont Konsilinde kullandığı ifâdeler bu tarihsel arka plana atıfta bulunmaktadır.

Fulcherius, Müslümanların bölgedeki Hıristiyanlara zulmettiği konusunda ısrarcıdır. Konu hakkındaki ilk örnekleri Urfa'ya giderken yaşadığını iddia etmektedir. Müellifin anlatımına göre Baudouin, gelen teklif üzerine Maraş civarında ana ordudan ayrılarak Urfa'ya doğru hareket etmişti. Meşakkatli bir yolculuk yapan Baudouin'in birliğinin geçtiği bazı şehirler Ermenilere aitti. Bu şehirlerin birinde Haçlı birliği, haçlar ve bayraklarla karşılanmıştı. Ermeniler onların elbiselerini ve ayaklarını öperek teşekkürlerini ifade etmişlerdi. Çünkü Türkler uzun zamandır onlara zulmetmekte, Haçlı birliği de onları bu zulümden kurtarmaya gelmekteydi (Carnotensis, 2009, s. 75). Nitekim Ermenilerin daveti Urfa Haçlı Kontluğu'nun kurulmasına yol açmıştı (Kırpık, 2008, s. 534). Müellif benzer bir örneği Kudüs'ün kuşatılmasından hemen önce Bethlehem'de yaşananlar üzerinden vermektedir. Burada da aynı şekilde yerli Hıristiyanlar gelenlerin Haçlılar olduğunu öğrendiklerinde sevinçten ağlayıp şarkı söylemişlerdi. Çünkü müellife göre bölgedeki Hıristiyanlar "kâfirler" tarafından katledilmekten korkuyorlardı (Carnotensis, 2009, ss. 98-99).

Günahkâr Irk

Fulcherius, Müslüman milletleri birbirinden ayırmakta, onları tanımlamak için Türkler, Araplar ve Habeşliler gibi ifâdeleri eserinin birçok yerinde kullanmaktadır (Carnotensis, 2009, ss. 164, 169). Fakat neticede onları bir bütün olarak görmekte, hatta bazen bunu vurgulamak için "*Günahkar Irk*" (Carnotensis, 2009, s. 165) şeklinde genel bir tanımlama yapmaktadır. Birçok yerde tekrarlanan bu kavramın yerine bazen *günahkâr* kelimesini de kullanmaktadır. Aynı şekilde Fulcherius, Müslümanların *kötü lordlara* sahip bir topluluk olduklarını ve *günahkâr elleriyle* Haçlıların topraklarına uzandıklarını söylemektedir (Carnotensis, 2009, s. 197). Müellif Müslümanları tanımlarken bazen Hıristiyan gelenekten faydalanmaktadır. Mesela Hıristiyan inancındaki insanın doğuştan günahkar olduğu düşüncesini, yani asli günah (Tümer, 1991, ss. 496-497) kavramını, düşman olarak belirttiği Müslümanlara da uygulamaktadır. Buna göre müellif I. Baudouin'in ölümünden sonra onun başarılarını anlatmak için *doğuştan günahkar olan Müslümanlardan Akka'yı, Kaysariye'yi, Beyrut'u, Sayda'yı, Trablus'u ve Arsuf'u* aldığını belirtmektedir (Carnotensis, 2009, s. 201). Fulcherius'un Müslümanlar için kullandığı diğer bir ifâde de "*Hain soy*" kavramıdır. Bunun biraz farklı bir kullanımını, Haçlıların 28 Haziran 1113'te Selçuklu Emiri Mevdud önderliğindeki Müslüman ordu karşısında hezimete uğramaları sonucu, "*Hain soy Türkler*" şeklinde görmek mümkündür (Carnotensis, 2009, s. 187).

İslâm'ı batıl ve sapkın bir inanç olarak gören Batılı Hıristiyan zihin, Müslümanları da bu sapkın düşüncenin koruyucusu olarak görüyordu. Fakat bu tanımlama da yeterli değildi; çünkü yapılan vahşetin meşrulaştırılması gerekmektedir. İslâm'ı ve Müslümanları tarif etmek için kullanılan kavramlar bu meşruiyeti sağlıyordu. Yani sapkın bir inancın koruyucusu olarak Müslümanlar birer vahşi, barbar, despot, akılsız, irrasyonel ve şehvet düşkünüydüler. İnançları ve yaşantıları bakımından bu insanlar ancak sorun olabilirlerdi. Bunun için de imha edilmeleri en doğru yoldu. Nitekim Haçlılar bu imha ve katliam işini severek yaptıkları gibi seferlere din adamı olarak katılan ve yaşadıklarını yazan vakanüvisler de yaşananları büyük bir heyecanla kaydediyorlardı.

Fulcherius'un Müslümanlarla İlgili İzlenimleri:

Fulcherius'a Göre Türkler

Sultan Alparslan'ın 1071'deki Malazgirt zaferinden sonra Müslüman Türkler, hızlı bir şekilde Anadolu'ya yerleşmişlerdi. Haçlılar bölgeye geldiklerinde karşılarında İznik'i başkent yapmış Anadolu Selçuklu Devleti'ni bulmuşlardı. Dolayısıyla ehli salibin mücadele etmek zorunda kaldıkları ilk Müslüman topluluk, Türkler idi. Fulcherius'un eserinde onlarla ilgili birçok kayıt bulunmakta, bunlar, Müslümanlar hakkında oluşturdukları algıya önemli veriler sunmaktadır. Dönemin kroniklerinin tamamında olduğu gibi Birinci Haçlı Seferinin başlarında Fulcherius da Türkleri benzer

kavramlarla açıklamaktadır. Ona göre Türkler “... 50 yıl önce İran'dan çıkararak Fırat nehrini aşmış ve İznik şehrine kadar tüm Anadolu topraklarını fethetmişlerdi (Carnotensis, 2009, s. 65).” O dönem Türkler hakkında böyle bir algının olması gayet doğaldı. Çünkü Türkler, İran coğrafyasının tamamına hâkimdi ve Doğu Roma topraklarını İran coğrafyası üzerinden istila etmişlerdi. Bu manzara müellife Türklerin İran orijinli olduklarını düşündürmüş olmalıdır. Nitekim bu kanaatinden dolayı Fulcherius “...Türkler! Anadolu topraklarını ve İznik şehrini gücü sayesinde zapteden Sultanın (Kılıç Arslan) kafir İranlıları (Carnotensis, 2009, s. 68)” cümlesini kullanmaktadır. Diğer yandan Türklerin İranlı olduğu fikri etnik bir orijinden ziyade coğrafi bir tanımlamaya işaret etmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Selçuklular, İran coğrafyasının tümüne hâkim konumdaydılar. Bu durum dönemin Hıristiyan kroniklerinin, Türkler için benzer kavramlar kullanmasına sebep olmuştur (Urfalı Mateos & Papaz Grigor, 2000, ss. 110, 115, 389).

Historia'da Türklerin savaş yöntemleri hakkında zengin bir içerik mevcuttur. Müellifin anlatımından Haçlıların, Türklerin savaş yöntemlerinden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Ona göre Türk ordusunun tamamı atlı-okçu askerlerden oluşmaktaydı. Mesela Dorylaion savaşında verdiği bilgiler dikkat çekicidir. “Bu sırada Türkler kurtlar gibi uluyor, attıkları oklar da sağanak şeklinde üzerimize yağıyordu. Tüm bunlar bizi sersemletmişti. Adamlarımızdan çoğu ölmüş ve yaralanmıştı. Bu hiç alışık olmadığımız bir mücadele şekli olduğundan kurtuluşu kaçmakta bulduk (Carnotensis, 2009, s. 69).” Müellif benzer bir örneği de 25 Aralık 1125 tarihinde Dımaşk atabeyi Tuğtekin ile II. Baudouin arasında yapılan savaşta anlatmaktadır. Tuğtekin yenilse de Fulcherius bu savaşın çok çetin geçtiğini ve şimdiye kadar bu şekilde zorlanmadıklarını belirtmektedir. Ona göre Haçlıların zorlanmalarının nedeni Türklerin ok kullanmadaki ustalıklarıydı, Fulcherius “Mücadele sırasında Türk okları sağanak şeklinde Hıristiyanların üzerine yağıyordu askerlerimizin vücutlarının tamamı yaralanmıştı. Öyle ki adamlarımız daha önce hiç bu kadar şiddetli ve korkunç bir savaşta mücadele etmemişlerdi (Carnotensis, 2009, s. 266)” şeklindeki ifâdelerle savaş esnasında yaşanan şiddeti ve Türklerin ok kullanmadaki maharetini tasvir etmiştir.

İznik'in Haçlıların hâkimiyetine girmesinden sonra 1 Temmuz 1097'de Eskişehir yakınlarında yapılan Dorylaion Savaş'ında Fulcherius, Müslümanları uzak mesafelerden (bir aylık mesafe) birbirlerine yardıma gelenler olarak resmetmekte ve Sultanın ordusunda birçok büyük emirin yer aldığını belirtmektedir (Carnotensis, 2009, s. 69). İlginçtir ki müellif bu ifâdeleri kullanırken kendilerinin kaç aylık mesafeden geldiklerini göz ardı etmiştir. Üstelik isimlerini verdiği komutanlar Anadolu ve yakın coğrafyadan gelen emirlerdi. Dolayısıyla bir veya iki aylık mesafeden gelen herhangi bir yardım söz konusu değildi. Nitekim kaynaklar, Haçlılar karşısındaki ittifaka en büyük katkıyı sunan beyliğin Danişmendliler olduğunu ifade etmektedirler (Sevim, 2006, s. 36). Ayrıca Selçukluların Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte Orta Asya'dan göçen Türkmenler de Anadolu Selçuklu Devleti'nin ordusuna katılmış, Dorylaion Savaş'ında Haçlılara karşı mücadele etmişlerdi (İbnü'l-Kalânîsî, 1983, s. 218). Anonim Haçlı kroniği de benzer bilgiler vererek daha genel bir tasvir yapmıştır. Kroniğin yazarı savaşın Haçlılar tarafından kazanılması üzerine; Türkler, Araplar, Agulanlar, İranlılar, Pavlikinyalılar, Müslümanlar ve diğer inançsızların kaçtığını aktarmaktadır (Anonim, 2013, ss. 72-73). Anonim'in abartısını Anna Komnena, I. Kılıçarslan'ın yanında Danişmend sultanı ve Hasan adında bir emirin bulunduğunu söyleyerek tashih etmektedir (Komnena, 1996, s. 332). Willermus ise bu yardımı daha mantıklı bir çerçeveye büründürmektedir. Ona göre İstanbul boğazından Suriye'ye kadar otuz günlük mesafedeki toprakların tamamını I. Kılıçarslan kontrol ettiği gibi, Haçlı tehlikesine karşı savaşmak için hükmü altındaki eyaletlerden ve İran'dan sayısız Türk orduları da temin etmişti (Tyrensis, 2016, s. 116). İran'da yardım geldiği ifadesi hariç tutulursa Willermus'un, Komnena'yı desteklediği söylenebilir. Dolayısıyla Selçuklu sultanı yalnız olmadığı gibi, Haçlı kaynaklarının iddia ettiği gibi iki aylık mesafeden gelen veya 360.000 askerden oluşan bir ordusu da mevcut değildi. Fakat Haçlılı kaynaklarının bu ifadelerinden Türkleri, dolayısıyla Müslümanları birbirleriyle yardımlaşan topluluklar oldukları izlenimi edindikleri anlaşılmaktadır.

Fulcherius, eseri boyunca kaleme aldığı savaşlarda genelde Haçlıları ön plana çıkarsa da bazen hakkaniyeti elden bırakmamıştır. Bu çerçevede müellif, eserinin birçok yerinde kendisinin ve Haçlı askerlerinin Müslümanlardan korktuğundan bahsetmiştir. Yazarın verdiği ilk örnek Haçlıların İznik'i almalarından sonra Anadolu'da ilerlemeye devam ettikleri esnada yaşanmıştır. 1 Temmuz 1097'de Eskişehir yakınlarında yapılan Dorylaion Savaş'ının ilk safhasında Türklerin şiddetli saldırısı Haçlıları dağıtmıştır. Fulcherius Haçlı askerlerinin korkudan kaçtığını ifade ederek Anadolu Selçuklu Devleti'nin ordusu hakkında "*Gerçek korkuyu bilmeyen Türklerin ise cüreti ve cesareti dikkat çekiciydi*" cümlesini kullanmaktadır. (Carnotensis, 2009, s. 69). Aynı şekilde Ekim 1097'den Haziran 1098'e kadar süren kuşatma esnasında (Hillenbrand, 2015, s. 84) Haçlıların Antakya önünde yaşadıklarını, "*Burada iki taraf için de oldukça yıkıcı olan birçok savaş yapılmıştı. Bu mücadelelerde birçok adamımızı öldüren Türkler durum değişince kendilerini yenilmiş bulup kahroldular* (Carnotensis, 2009, s. 76)" cümleleriyle bu yaklaşımı gözler önüne sermektedir.

Fulcherius, Dorylain Savaş'ından sonra Haçlı ordusu Konya'ya yürürken yolda çektikleri erzak sıkıntıları ve gördükleri hakkında şu kaydı düşmektedir: "*Bereketli Anadolu'yu Türkler tarafından korkunç şekilde harap edilmiş bulduk, ayrıca nüfus da çok azalmıştı.*" (Carnotensis, 2009, s. 71). Buradaki ifadeleri bir kıyaslama olarak görmek yanlış olacaktır. Çünkü Fulcherius daha önce Anadolu'yu görmemiştir. Türklerin gelmesinden öncesi ve sonrası şeklindeki bir yargıyı kullanacak durumda değildir. Aksine, Anadolu Selçukluları bu büyük ve düzenli Haçlı ordusu karşısında duramayınca onlara zarar vermek için geri çekilirken yol üstünde onların istifade edebileceği her şeyi tahrip etmiş, insanlar esir düşmesin diye de onları, güzergahın dışına çıkarmışlardı (Turan, 2014, s. 132). Yani Anadolu'nun tahrip edilmesi ve insanlardan arındırılması savaş stratejisi gereği yapılmıştır. Dolayısıyla durumdan şikâyet eden Fulcherius'un içinde bulunduğu Haçlı ordusu, bu olumsuz manzaraya sebep olmuştu.

Fulcherius'a Göre Müslümanların Kötülükleri

Fulcherius eserinde Müslümanları mallarını korumak için her türlü kötülüğü yapabilecek insanlar olarak tasvir eder. Ona göre Müslümanların mala düşkünlüğü o kadar ileri düzeydedir ki altınlarını korumak için yutuyorlardı (Carnotensis, 2009, s. 105). Hatta öyle ki canları, namusları ve dinleri tehlikede olmasına rağmen mücevherlerini korumak için her türlü aldatma taktiğine başvuruydular. Ele geçirilen şehirlerde yaşanan vahşetin gerekçelerini, Müslümanların altınlarını ve mallarını koruma ısrarına dayandırmaya çalışan müellife göre; Müslümanların zaten yaşama hakları yoktu. Dolayısıyla onların mallarını ellerinden almak için her türlü yola başvurulması gerekmekteydi. Bunun için bazen öldürmek bile yeterli olmayabiliyordu. Mesela Haçlıların Kudüs'e girmelerinden sonra Müslümanların canlarını değil de mallarını korumak için yaptıkları, bunun karşılığında Haçlıların davranışları hakkında şunları söyler:

"Müslümanların hilelerini keşfeden şövalyelerimiz ve yayalar, Müslümanların yaşarken iğrenç boğazlarından yuttukları Bizans sikkelerini bağırsaklarından çıkartmak için bunları öldürür öldürmez karınlarını deştiler. Yine aynı amaçla cesetleri büyük yığınlar halinde toplayıp yakarak küller arasındaki altınları kolaylıkla buldular (Carnotensis, 2009, s. 105)."

Aslında bu ifadeler Haçlıların bölgeye geliş amaçlarını açıklar mahiyettedir. Daha önemlisi bir din adamı olan Fulcherius'un, Haçlı ordusunun yaptıklarını büyük bir zevkle ve süslü cümlelerle anlatmasıdır. Üstelik Haçlılar neredeyse ellerine geçirdikleri her şehirde bu davranışları tekrarladılar. Mesela iki yıl sonra Kaysariye şehrinin ele geçirilmesinde aynı manzara vuku bulacak ve Fulcherius benzer cümleler kullanacaktır (Carnotensis, 2009, s. 137).

Müellife göre Müslümanlar oldukça fırsatçıydı. Mesela Haçlıların hâkimiyetindeki kale veya şehirlerden birinin korumasının zayıfladığını fark ettiklerinde, oralara akınlar düzenlemekteydiler. Öte yandan Haçlılar da bölgeye geldiklerinden beri Müslümanlara karşı çeşitli akınlar ve yağma hareketlerinde bulunurlardı. Fakat birbirine benzer olan bu olaylarda Müslümanların bu akınlarda

yaptıklarını anlatmak için kullandığı üslup ve ifade biçimi ile Haçlıların Müslümanlara karşı yaptıkları akınlarda kullandığı dilin çok farklı olduğu, hatta müellifin kendini tekzip ettiği görülmektedir. Yazar Haçlıların Sur kuşatması esnasında Askalanlıların savunmanın zayıfladığını fark edip Kudüs civarındaki birkaç köye yaptıkları akını şöyle anlatmaktadır: “*Bölge boyunca bu şekilde dolaşan Askalanlılar çalmış, öldürmüş, zaptetmiş ve verebildikleri her türlü zararı vererek evlerine dönmüşlerdi* (Carnotensis, 2009, s. 243).” Müslümanları hırsız, katil ve yağmacı olarak tanımlayan müellif, bu açıklamasından hemen önce Sur kuşatması esnasında beş Venedikli geminin şehir surlarının yakınındaki bir evi yağmalamayı başardıklarını, orada bulunan iki kişiyi öldürdüklerini yazarak gemidekilerin “*cüz’i miktardaki ganimetleriyle keyiflenmişlerdi*” diyerek Venedik Haçlı tayfasını övmekte ve büyük bir iş başardıkları izlenimi vermektedir (Carnotensis, 2009, ss. 242-243). Fulcherius’un Sur şehrinin teslimi hakkındaki düşünceleri de benzerdir: “*Sur kuşatması için çalışan bizlerse Tanrının merhametini umarak vazifemizi tamamlamıştık* (Carnotensis, 2009, s. 243).” Buna göre kendilerinin yaptığı katliamlar, yağmalar ve hırsızlıklar birer görevdi; fakat Müslümanların kendi topraklarını savunması ise hırsızlık, katliam ve yağmaydı.

Fulcherius’un Gözünden Müslümanların Cesareti ve Haçlıların Korkusu

Birinci Haçlı Seferi başarıyla sonuçlansa bile Haçlılar, geldikleri bölgenin yabancıları konumundaydılar. Şimdilik Müslümanları yenmişlerdi ama onların güçleri ve imkanları hakkında bazı tereddütleri vardı. Urfa, Antakya ve Kudüs gibi şehirleri kontrol etseler bile yarının ne getireceği belirsizdi. Dolayısıyla müellifin bölgede ele geçirdikleri şehirleri koruma konusunda endişeleri vardı. Nitekim Fulcherius bu korkusunu açık bir şekilde ifade etmektedir: “*Türklerden alınan şehirler ve topraklar dikkatlice korunmalıydı. Korumasız bırakılanlar her an Türkler tarafından fethedilebilirdi. Böyle bir durumda Kudüs’te bulunan Haçlıların başına büyük zararlar gelmesi muhtemeldi.*” (Carnotensis, 2009, s. 111) Müellife göre Bohemond’un Antakya’yı, Baudouin’in de Urfa’yı kontrol etmesi, Kudüs’teki Haçlıların güvenliği için büyük bir öneme sahipti. Aslında müellif bu endişelerinde haksız değildi. Çünkü İmadüddin Zengi’nin isabetli bir şekilde hedefe koyduğu ilk yer Urfa Kontluğuuydu. 1144’te buranın fethedilmesi Haçlılara vurulan büyük bir darbe olmuş ve Urfa’yı koruyamayan Haçlılar artık Kudüs’te de güvende olmadıklarını anlamışlardı (Ağırakça, 2014, ss. 61-68; Oflaz, 2015, ss. 122-123, 2016, ss. 47-49). Süreç içerisinde Fulcherius’un bu endişeleri haklı çıkacak, önceleri büyük başarılar elde ettikleri görülse de Haçlılar zamanla bölgeden çıkarılacaklardı.

1100 yılında Kudüs Kralı Godofroi’nin ölümü üzerine ona varis olan kardeşi Urfa Kontu Baudouin, Ekim ayının başında krallığı devralmak için küçük bir birlikle yola çıkmıştı. İki yüz şövalye ve yedi yüz yayadan oluşan bu birliğin güzergahının bir kısmı Müslümanlara ait topraklardan geçmekteydi. Kral, Antakya’dan ve Lazikiye’den geçerken yeni katılımlarla birlikte asker sayısını arttırmıştı. Fakat Baudouin’in Kudüs’e gideceğini öğrenen Dimaşk emiri Dukak’ın, yol üstünde ona tuzak kurduğu bilgisi asker sayısını düşürmüş, Urfa’dan kendisiyle yola çıkanların bir kısmı bile geri dönmüştü (Runciman, 2008, s. 250). Fulcherius Kralın Müslümanlara ait topraklardan geçeceğini duyan askerlerin tavrını “*Buna cesaret edemeyenler ise gizlice aramızdan ayrıldı.*” cümlesiyle aktarmaktadır (Carnotensis, 2009, s. 121). Runciman bu korku sonucu birlikteki şövalye sayısının yüz altmışa, yaya asker sayısının da beş yüze düştüğünü belirtmektedir (Runciman, 2008, s. 250). Yolculuğun en tehlikeli kısmı Beyrut’a beş mil mesafede bulunan dar bir geçidin bulunduğu kısımdır. Haçlı birliği buraya geldiğinde Müslümanların saldırısına uğradı. Fulcherius savaşın en sıkıntılı anlarında: “*Her şey kötü gidiyordu, ne desteğimiz ne de suyumuz vardı. Ben o anda Chartes veya Orleans’da bulunmayı ne kadar arzu etmiştim. Bizimkiler de benimle aynı şeyi düşünüyorlardı.* (Carnotensis, 2009, s. 123).” İfadelerini kullanmaktadır. Ama sonuç buradaki korkunun tam tersidir. Çünkü kendisine düşmanlık eden Dimaşk emiri Dukak’ın, Haçlı kafilesi ile ilgili planlarını öğrenen Trablus emiri Fahrülmülk, yol boyunca Baudouin’i onun planları hakkında bilgilendirmişti. Durumu öğrenen Baudouin, aldığı önlemler sonucunda çok fazla zarar görmeden bu geçidi aşmayı başarmıştı (Carnotensis, 2009, s. 124). Fulcherius’un Müslümanların cesareti hakkında verdiği örneklerden biri de Nisan 1103’te Baudouin’in başarısızlıkla sonuçlanan Akka kuşatmasıdır. Müellif hakkaniyeti elden

bırakmamakta ve düşmanlarının yaptıkları hakkında şunları ifade etmektedir: “*Ancak şehir surları sayesinde çok güçlü olduğundan ve özellikle Müslümanlar içeride kendilerini harikulade bir cesaretle savunduklarından şehir alınamamıştı (Carnotensis, 2009, s. 157).*” Sonuç elde edemeyen I. Baudouin kuşatmayı kaldırıp Kudüs’e dönmek zorunda kalmıştı.

Fulcherius, olumsuz durumlarda Haçlıların sayıca eksikliğini ve onlara karşı duran Türklerin çokluğunu önemli bir gerekçe olarak öne sürmektedir. Ona göre ordu sayılarındaki bu dengesizlik Haçlı askerlerinin ve şövalyelerinin korkak ve cesaretsiz olmalarına neden olmuştur. Mesela 15 Ağustos 1110 yılında Antakya kontu Bohemond’un Danişmend Beyi tarafından esir edilmesi olayı bu mantık etrafında örülmüştür. Buna göre Bohemond, Malatya hâkimi Gabriel’den Türklerle karşı koruma sağlaması şartıyla şehri teslim almaya gitmektedir (Runciman, 2008, s. 248). Fakat çok kalabalık bir orduya sahip olan Melik Gazi Gümüştekin, onu takip etmekte ve etraftaki köylerden destek almaktadır: “*Malatya yakınlarındaki bir köyde halk Bohemond’un üzerine atılmıştı. Adamlarımız sayıca az olduklarından cesaretsizlerdi ve hemen dağılıp kaçtılar. Türkler ise Bohemond’u yakalayıp esir etmiş adamlarının çoğunuydu öldürmüşlerdi (Carnotensis, 2009, s. 118).*” Fulcherius’un anlatımından anlaşıldığı kadarıyla sadece İbn Danişmed’in ordusundaki askerler değil, köylüler de Bohemond’un esir alınmasında etkili olmuşlardır. Müellifin bu açıklamaları, Haçlıların yeterli sayıda kuvvetleri bulunmamasına rağmen bölgede aşırı büyüme ve toprak elde etmede ne kadar istahlı olduklarının da göstergesidir.

Fulcherius genelde Haçlıların zaferlerini büyük bir zevkle anlatma gayretinde olmuş, fakat bazen de Müslümanların kazandıkları başarıları çekinmeden yazmıştır. Mesela Baudouin 1111 yılının sonlarında Sur şehrini dört ay boyunca kuşatmış fakat herhangi bir sonuç elde edememişti. Fulcherius kuşatma esnasında müdafilerin büyük bir direnç gösterdiklerini ve Haçlıların teşebbüslerine büyük bir cesaretle karşılık verdiklerini “*Ancak Müslümanlar bunun kendileri için ölümcül olacağını anlayarak ustaları ustalıklıca yendiler, kurnazlığa kurnazlıkla karşı koydular ve cesarettten cesaretle kurtuldular (Carnotensis, 2009, s. 184)*” cümlesiyle manzarayı gözler önüne sermektedir. Bu ifadeler aynı zamanda şehri ele geçirememenin uyandırdığı hayal kırıklığının yansımalarıdır. Müellif benzer bir örneği Haziran 1119’da Antakya kontu Roger ile İlgazi arasında yapılan savaşta için vermektedir. Halep emiri bu mücadelenin sonunda büyük bir zafer kazandı. Fulcherius “*Roger adamları ve halkıyla beraber Türklerle karşı savaşmış ve Artah şehri yakınlarında yedi bin adamı öldürmüştü, bu mücadelede Türklerden ise yalnız yirmisi hayatını kaybetmişti. (Carnotensis, 2009, s. 204)*” ifadeleriyle yenilgiyi açık bir şekilde kabul etmektedir. Tarihe Kanlı Meydan Savaşı olarak geçen bu mücadelede Roger öldürülmüştü (H. Aydın, 2016, s. 140; Edgington, 2006, s. 1046; İbnü’l-Esîr, 1991, s. 440). Onun öldürülmesiyle Antakya kontluğu sıkıntılı bir döneme girecektir.

Fulcherius’a Göre Başarılı Müslüman Emirler

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah’ın vefatı sonrası birbirleriyle uğraşan Müslüman emirler, Haçlıların bölgeye kolayca yerleşmelerine sebep olmuştu. Menfaatlerini düşünen emirler, kendileri güvende oldukları müddetçe, komşuları onları ilgilendirmemekteydi. Fakat bir müddet sonra manzara değişmeye başlamış, Çökürmüş, Sökmen ve İlgazi gibi emirler Haçlılara karşı bazı başarılar elde etmeye başlamışlardı. Müellif, Haçlılara karşı mücadelede başarılı olan bu emirler hakkında olumsuz bir dil kullanmaktadır. Historia’nın onlara büyük darbeler vuran Artuklu emiri Belek Gazi için kullandığı ifadeler ayrı bir parantez açmayı gerekli kılmaktadır. Mesela II. Baudouin ve Urfa Kontu Joscelin’i esir alması bölgede büyük bir heyecan uyandırmıştı. Belek b. Behram, esirleri gözden ırak tutmak amacıyla Harput Kalesi’ne göndermişti. Fakat şehir halkının çoğunluğunu oluşturan Ermeniler II. Baudouin’e kaçması için yardım etmişlerdi. Kral zindandan kurtulmuş, garnizon ele geçirilmiş, fakat şehirdeki Müslüman halk onun çıkmasına fırsat vermemişti. Bu arada Emir Belek kaledeki isyanı duyar duymaz kısa sürede Harput’a gitmiş, isyanı bastırıp II. Baudouin’i tekrar zindana tıkmıştı (Alptekin, 1992, ss. 402-403). Fulcherius Belek Gazi’nin hızlı müdahalesi için, “*sonuçta kral ve adamları Belek’in merhametine sığınıp teslim olmuşlardı*” şeklinde bir cümle kullanmak zorunda

kalmaktadır (Carnotensis, 2009, s. 231). Aynı şekilde onun, Haçlılar için ne kadar tehlikeli olduğunu Fulcherius'un "*Hıristiyanlığı ayakları altında çiğneyen ve zulmeden öfkeli ejderha Belek nihayet nefessiz kalıp ölmüştü (Carnotensis, 2009, s. 241)*" şeklindeki ifâdeleri ile açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Öte yandan Historia'nın müellifi, Belek Gazi'nin ölümüyle ilgili efsanevi bir anlatı inşa etmektedir (Carnotensis, 2009, ss. 225, 240-242). Onun ölümünün anlatıldığı dönemin Müslüman, Süryani ve Ermeni kaynaklarının tamamıyla çelişen bu hikaye, Demirkent tarafından bütün yönleriyle ele alınmış, Fulcherius'un söylediklerinin hayal ürünü olduğu tespit edilmiştir (Demirkent, 1994, ss. 48-51). Müellif Belek b. Behram konusunda olduğu gibi ondan sonra, Selçuklular tarafından Haçlılarla mücadele etmek için Musul'a gönderilen (Alptekin, 1989, s. 297) Aksungur el-Porsuki için de benzer bir kurgu oluşturmaktadır. Aksungur'u altı bin atlısıyla Müslümanların en güçlü emiri olarak tasvir eden Fulcherius, II. Baudouin'in başarısız Halep kuşatması sonrasında Porsuki'nin Kefertab şehrini alması üzerine onun için *Cesur ve vicdansız Aksungur* ifâdelerini kullanmaktadır (Carnotensis, 2009, s. 253).

Fulcherius'un Çelişkileri

Fulcherius'un Müslümanlara bakışı kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Eserinin bazı yerlerinde Müslümanların cesaretinden bahseden müellif birçok yerinde de onları, savaş stratejisinden anlamayan basit, sıradan, korkak, direnemeyen, uzun süre savaşmayı göze alamayan bir topluluk olarak tasvir etmektedir. Bu imgesi genelde savaş meydanlarında yapılan mücadeleleri kapsamakta ve bütün mücadelelerde Müslümanlar sayıca çok fazla, Haçlılar ise çok az kuvvetlere sahip olarak gösterilmektedir. Müellifin Müslümanlar hakkındaki olumsuz algısı yapılan haksızlıkları görmesine engel olmuş, hatta bunların bir kısmını övünerek anlatmıştır. Mesela Mayıs 1104'te Akka'nın Baudouin tarafından kuşatılması sonucu savunmadaki Müslümanlar bir müddet savaştıktan sonra uzun süre direnemeyeceklerini anlamış, şehri can ve mal emniyeti karşılığında Baudouin'e teslim etmişlerdi (Runciman, 2008, ss. 72-73). Fulcherius şehrin antlaşma ile teslim edildiğini kabul etmekte; fakat daha sonra Haçlıların yaptıkları katliamı olması gereken bir durummuş gibi anlatmaktadır: "*Şehir bu yolla ele geçirildikten sonra Müslümanların bir çoğu öldürülmüş, bir kısmı sağ bırakılmış ancak tümünün mallarına el konmuştu (Carnotensis, 2009, s. 159).*" Kısaca Fulcherius haksız yere öldürülen insanlardan rahatsız olmak bir yana, antlaşma yapılmış olsa bile, bunu Haçlıların bir kazanımı olduğu düşüncesiyle destekler görünmektedir.

1104 yılında yapılan Harran Savaşı'nda, Haçlı ordusu büyük bir hezimet yaşamıştı. Urfa kontu II. Baudouin'in esir düştüğü bu savaşın sonuçları Haçlıları uzun süre etkilemişti. Yaklaşık beş yıl esir kalan Baudouin, kuzeni ve onun varisi Joscelin tarafında, fidesinin ödemesi sonucu 1108 Ağustos'unda serbest kalmıştı (Kütük, 2018b, s. 165; Murray, 2006, s. 135). Urfa üzerindeki haklarından vazgeçmek istemeyen Tankred ile mücadeleye girmek zorunda kalan Baudouin, Fulcherius'un ifâdesine göre 7000 Türk asker toplayıp Tankred'i gafil avlamıştı (Carnotensis, 2009, s. 162). Bazen övse de Müslümanlara olan kini belirgin olan Fulcherius'un, Urfa kontu Baudouin'in muarızı Takred'e karşı Müslüman Türklerden yardım almasını hoş görmüş ve Baudouin'e herhangi bir eleştiri yöneltmemiştir. Ama dönemin bazı Hıristiyan kronik yazarların bu konuda Fulcherius'a göre daha tutarlı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Mesela Süryani Mihail 1149 yılı olaylarını anlatırken Urfa Haçlı kontu II. Joscelin'in⁵ Anadolu Selçuklu sultanı Mesud ile yaptığı antlaşmayı kötülemekte ve Maraş kuşatmasına katılan kont için ağır ifâdeler kullanmaktadır (Süryani Mihail, 1944, s. 155). Aynı şekilde Haçlılara karşı mücadele etmek üzere Selçuklu sultanı tarafından bölgeye gönderilen Mevdud'un, Urfa kontu tarafından yardıma çağırılması Mateos'u rahatsız ettiği anlaşılmaktadır (Urfalı Mateos & Papaz Grigor, 2000, ss. 237-238).

⁵ İmadüddin Zengi'nin Urfa'yı fethetmesiyle birlikte Urfa Haçlı Kontluğu 1144 tarihinde son bulmuştur. Fakat kont hala hayattadır ve Urfa'yı geri alma hesabı yapmaktadır.

Fulcherius'a göre her ne şart altında olursa olsun Haçlılar karşısında Müslümanların herhangi bir hakkı yoktur. Hukuk onlar için geçerli değildir. Müslümanlarla antlaşma yapılmış olsa da Haçlılar buna uymak zorunda değildir; çünkü Müslümanlar her zaman katledilmeye müstahak olan bir topluluk olmuşlardır. Mesela Trablus'un Haçlıların eline geçmesinde yaşananlar bu algıyı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Birinci Haçlı Seferinin liderlerinden Raymond of Saint Gilles 1105 yılında şehri kuşattığı sırada ölmüştü (Richard, 2006, ss. 1011-1013). Oğlu Bertrand babasının ölümü üzerine kendisine miras kaldığını iddia ettiği Trablus'u Cenevizlilerin yardımıyla kuşatmaya gitmişti. İlginçtir ki şehir bu esnada Müslümanların hâkimiyetindeydi ve orada Müslümanlar yaşamaktaydı. Raymond'un 1105'te ölünceye kadar şehri kuşatma altında tutması ona miras kalmıştı. (Carnotensis, 2009, s. 175). Kuşatmanın uzaması üzerine Haçlılar arasında tartışma çıkmış, bunun üzerine Kudüs kralı Baudouin Trablus kuşatmasına katılmak zorunda kalmıştı (Carnotensis, 2009, s. 176). Haçlıların güçlenmesi üzerine müdafiler savunmaya devam edemeyeceklerine kanaat getirerek krala antlaşma teklifinde bulunmuşlardı. Can emniyeti ve istedikleri yere serbestçe gidebilmeleri karşılığında müdafiler şehri teslim etmeyi kabul etmiş, fakat Cenevizliler antlaşmaya riayet etmeyip şehirdekilerin tamamını kılıçtan geçirmişlerdi. Fulcherius, kral ve çevresindekilerin bu antlaşmaya uyduğunu söylemesine rağmen, "*Savaşçı adamlarımız güçleriyle Trablus şehrini ele geçirdiklerinde ...*" (Carnotensis, 2009, s. 177) ifadesiyle katliamdan pek de rahatsız olmadığını; hatta bunun hakları olduğunu ima etmiştir. Bu konuda verilebilecek başka bir örnek de Beyrut'un düşmesidir. Şehir ele geçirilirken yaşananlar Haçlıların geleneksel tavrını yansıtmaktaydı. İfade edildiği gibi, mağlup olan Müslümanların hangi şart altında olursa olsun hiçbir hakları yoktu. Onlar sadece boğazlanmak ve mallarına el konulmak için vardı. 13 Mayıs 1110'da şehir düştüğünde Fulcherius "*(Haçlılarımız) şehre girdikten sonra kaçan düşmanların peşine düşüp hepsini kestiler ve tüm paralarına el koydular* (Carnotensis, 2009, s. 178)" cümlesini kullanarak yapılan katliamı tasvip etmektedir. Şehir ele geçirildikten sonra öldürülen Müslüman sayısı hakkında kesin bir bilgiye sahip olmamakla birlikte, şehrin valisi ve muhtemelen az sayıdaki maiyeti hariç (Runciman, 2008, s. 76) Beyrut'taki bütün insanların kılıçtan geçirildiği söylenebilir.

Fulcherius'un çelişkilerini yansıtan başka bir örnek de Kudüs kralının 1110 yılında Mevdud ile yaptığı bir mücadeledeki tavrında ortaya çıkmaktadır. Haçlıların Beyrut kuşatması devam ederken Selçukluların Haçlılarla mücadele etmek için bölgeye gönderdiği Mevdud, muhtemelen Beyrut tehlikesini savuşturmak amacıyla Urfa Haçlı kontluğuna saldırılar düzenler. Saldırıları şiddetini arttırınca II. Baudouin Kudüs kralından yardım ister. Beyrut ele geçirildikten sonra kralın ilk işi yardım çağrısına cevap vermek olmuştur. Aslında Mevdud'un taktikleri sonucu Haçlıların büyük hezimetle sonuçlanan bu teşebbüs (H. Aydın, 2016, ss. 101-102; Kalanisi, 2015, ss. 42-43) Fulcherius tarafından çelişkili bir anlatıma konu edilir. Ona göre savaşın başında Türkler, şövalyelerin çok iyi mızrak kullandıklarını bildikleri için onlarla savaşmayı göze alamayıp kaçmışlardı. Fakat anlatı Haçlıların esaretiyle bitirilir. Fulcherius Haçlı askerlerinin şehirleri ele geçirirken müdafilerle yapılan antlaşmalara rağmen yaptıkları katliamlara sessiz kalmış; hatta Haçlıları bu davranışlarından dolayı övmüştür. Fakat arada herhangi bir antlaşma olmamasına rağmen söz konusu Müslümanlar olunca onları hilekâr ve aç gözlü olarak tanımlayabilmiştir (Carnotensis, 2009, s. 179).

Fulcherius'un Müslüman korkusu hakkında verilebilecek en ilginç örnek orduların büyüklüğü hakkında verdiği sayılardır. Haçlılar sıkıntılı da olsa Anadolu'nun büyük bir kısmını geçerek Antalya önlerine gelmiş, şehri dokuz aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirmişlerdi. Bu esnada Musul emiri Kürboğa önderliğinde büyük bir ordu gelerek, şehir içinde bulunan Haçlıları kuşatmıştı. Historia da Kürboğa'nın topladığı ordu ile ilgili birbiriyle çelişen sayılar, Haçlıların korkusunun ifadesi olduğu gibi Fulcherius'un kıvraklığının da göstergesidir. Müellif, ordudaki asker sayısı hakkında birbirinden farklı üç bilgi kaydetmiştir. Historia'da ordu hakkındaki ilk sayı altmış bin olarak verilmektedir (Carnotensis, 2009, s. 85). Yazar muhtemelen bu ifadeyi unutmuş olmalı ki iki sayfa sonra ordunun büyüklüğünü üç yüz bin olarak telaffuz etmektedir (Carnotensis, 2009, s. 87). Daha sonra bunu abartılı görmüş olmalı ki Çökürmüş'ün topladığı ordunun sayısını sayısını yüz bin (Carnotensis, 2009, s. 93)

olarak kayda geçmektedir. Görüldüğü gibi sayı o kadar abartılmıştır ki günün şartlarında, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuvvetleri için bile, bu kadar büyük rakamların telaffuz edilmesi imkân dâhilinde değildir. Bu birliklerin bölgedeki emirlerin toplam kuvveti olduğu düşünüldüğünde belki on binle telaffuz edilemeyecek bir sayıdan bahsedilebilir. Ortaya çıkan tablo, yukarıda belirtildiği gibi, Haçlıların zihinlerinde oluşturdukları Müslüman imgesini korkuyla beslediğine işaret etmektedir.

Fulcherius'un Kudüs ve Antakya Tasviri

Müellif Kudüs'ü anlatırken Müslümanlara ait herhangi bir yapıdan bahsetmez. Onun, tasvirini yaptığı Kudüs, tamamıyla Roma ve Hıristiyan eseridir. Ona göre sadece Roma İmparatoru Hadrian (117-138) şehri muhteşem bir şekilde imar etmiş ve o tarihten sonra şehirde hiçbir şey yapılmadığı gibi hiçbir şeye de ihtiyaç duyulmamıştır (Carnotensis, 2009, s. 102). Fulcherius'un Kudüs'ü tasvirinde, Kubbetüssahra ve Mescid-i Aksa, Müslümanların kötülüklerini anlatmak ve Haçlıların bölgeye gelişlerini haklı çıkarmak amacıyla yer almaktadır. Özellikle zayıf ve mevzu bazı hadislerde Hz. Peygamberin üstüne basarak göğe yükseldiği kabul edilen Hacer-i Muallak'ı (Muallak Taşı) (Bozkurt, 2002, s. 305) tasvir ederken İslâm, Müslümanlar ve Hz. Peygamber ile ilgili Hıristiyanlarca bilinen geleneksel imajı çizmektedir. Fulcherius'a göre Müslümanlar Muallak Taşı'nı büyük bir saygı ile savunuyor, ibadetlerini burada yapmayı tercih ediyor, fakat dualarını Muhammed adlı bir idole adadıkları için yaptıkları her şey boşa gidiyordu. Aynı şekilde ona göre Müslümanlar, Hıristiyanların Kubbetüssahra'ya girmelerine müsaade etmiyorlardı (Carnotensis, 2009, s. 101). Haçlılar bu yapıları Müslümanlara ait görmedikleri için şehri ele geçirdiklerinde ikisini de kiliseye çevirmişlerdi. İstilacıların ele geçirdikleri bir şehirde düzenleme yapmaları ve istedikleri şekilde tasarrufla bulunmaları dönemin şartlarında normal karşılanıyordu. Fakat Haçlıların davranışları 638'de Hz. Ömer'in şehri fethettiğindeki tavrı ile karşılaştırıldığında büyük tezatlar ortaya çıkmaktadır. İstila; Haçlıların yaptığı gibi kendisi dışındakine hayat hakkı tanımamak olarak ifâde edilebilir. Ötekine hayat hakkı tanımayan bir düşüncenin yüzyıllar içinde düşman saydıklarının eserlerine de saygı duymamaktadır. Hz. Ömer şehri fethettiğinde her şeyden önce insanlara saygı duymuştu. Onların can ve mal emniyetini güvence altına almıştı. Şehri teslim almak üzere geldiğinde onu karşılayan Patrik Sophorinos ondan kilisede namaz kılmasını istirahat etmiş, fakat Hz. Ömer kendisinden sonra Hıristiyanların mabedine zarar verilebilir endişesiyle bu teklifi nazikçe reddetmişti (Avcı, 2002, s. 327; el-Belazuri, 2013, s. 163; Garaudy, 2016, ss. 135-139; Yiğitoğlu, 2017, s. 138). Bu ince çizgi iki tavrıdan birini fetih; diğeri de istila olarak tanımlamayı gerekli kılmaktadır.

Fulcherius'un Müslümanlar ve İslâm hakkındaki algısı kötü olsa da Kudüs ve Antakya tasvirinde dolaylı bir şekilde, fakat farkında olmadan Müslümanların, Hıristiyanlara ve kiliselerine zarar vermediklerini, aksine hem onları hem de onlara ait dini ve diğer yapıları koruduklarını itiraf etmektedir (Carnotensis, 2009, s. 100). Oysa Haçlı seferlerinin sebepleri arasında Müslümanların Hıristiyanlara zulmetmeleri, onları öldürmeleri ve onların mabetlerini tahrip etmeleri olarak gösterilmiştir (Munro, 1901, ss. 5-6; Robert the Monks, 2006, ss. 79-80; Tyrensis, 2016, ss. 42-43). Mesela II. Urbanus Clermont konsilinde şunları ifâde etmiştir: "*Hıristiyanları bir yerde Müslümanlardan kurtarıp başka bir yerde yine onların mezalim ve baskısına maruz bırakmak fazilet değildir*" (Demirkent, 2004, s. 5). Buna göre doğudaki Hıristiyanlar korkunç muamelelere maruz kalmakta ve bu muameleler kutsal toprakları ve orada yaşayan Hıristiyanları kurtarmayı gerekli kılmaktadır. Fakat Fulcherius'un anlatışına göre Müslümanların, Hıristiyanlara zulmünden ve mabetlerini tahripten ziyade onları korudukları, tarihi süreç içerisinde tahrip olan mabetlerini rahat bir şekilde onardıklarını, hatta onları en iyi şekilde korumak için mimarların düzenli bir şekilde bakımını yaptıkları anlaşılmaktadır. Müellifin Antakya tasviri de benzer örnekler içermekte (Carnotensis, 2009, s. 77), fakat şehrin iyi bir şekilde korunmuş olmasını, Müslümanlara rağmen ortaya çıkan bir sonuç olduğu izlenimi vermektedir. Müellif sapkın olarak gördüğü Müslümanların, kendileri gibi, diğer dinlerin mensuplarına hayat hakkı tanımadığı düşüncesinde olmalıdır ki şehrin kimliğini korumasında, onların katkısını görmezden gelmektedir. Antakya ile ilgili kullandığı ifâdeler aynı zamanda

Müslümanların doğudaki Hıristiyanları katlettiği, mabetlerini yakıp yıktığı iddiasının doğrudan Fulcherius'un kalemiyle reddi, Papa'nın söylediklerinin ise dolaylı bir şekilde tezip edilmesidir.

Sonuç

Fulcherius'un eseri Birinci Haçlı Seferinin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Sefer öncesi yaşananlar hakkında verdiği detaylı bilgiler, Haçlı seferinin hangi zihniyetin ürünü olduğunu gözler önüne sermesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle Papa II. Urbanus'un konuşmasının detayları o günkü Batı Hristiyan dünyasının İslâm ve Müslüman algısının kaynağının neresi olduğuna işaret etmektedir. Sefere katılan müellif hem yolda gördüklerini hem de bölgeye yerleştikten sonra yaşadıklarını ve duyduklarını yazmıştır. Yazdıkları, klasik Haçlı zihniyetini yansıtmakta ve gözlemleri aşırı derecede taraflı bir dille anlatılmaktadır.

Fulcherius'un İslâm ve Müslüman algısı asırlar içerisinde oluşan bir zihniyetin somut yansımasıdır. Bütün dinlerde olduğu gibi Batı Hıristiyanlığı da genelde ötekini, özelde ise İslâm'ı ve Müslümanları belirli kavramlarla tanımlamıştır. Yazar kendisinden önceki tarihçilerin ve din adamlarının İslâm için kullandıkları "sapkınlık", "batıl inanç", "putperestlik kanunları" gibi kavramları herhangi bir tereddüt göstermeden kullanmıştır. Müellif bu ifâdeleri kullanmakla yetinmemiş, İslâm'ın böyle bir inanç olduğu düşüncesinden yola çıkarak, Haçlıların yaptıkları her şeyi meşru gösterme çabasına girmiştir. Bu zihniyetin pratize edilmesi de aynı zemin üzerinden yapılmıştır. İslâm'ın ortaya çıkmasıyla birlikte birçok milletin ihtida etmesi ve bunların büyük bir kısmının Hıristiyanlardan oluşması, Batılı Hıristiyanların, Müslümanlara karşı bir savunma mekanizması geliştirmelerine sebep olmuştur. Tıpkı İslâm için olduğu gibi Müslümanlar için kullandıkları kavramlar da ötekini geleneksel tanımlaması üzerinden yapılmıştır. Sarazen, pagan, putperest, kâfir ve barbar gibi kavramlar Müslümanları tanımlamak için yeterli görülmüştür. Çünkü İslâm ve Müslümanlar hakkında herhangi bir ilmi bilgiye sahip değillerdi. Bu onların cehaletini gösterdiği gibi imkanları olmasına rağmen, bilinçli bir şekilde, İslâm'ı ve Müslümanları anlama çabasına girmediklerine işaret etmektedir.

Asırlar içinde oluşan bir zihniyetin çıktıkları üzerinden yapılan Haçlı seferleri esnasında da İslâm ve Müslümanlar için kullanılan ifâdeler, sadece tanımlamak ve anlamak için değil, aynı zamanda kötüleme, hatta şeytanlaştırmak için kullanılmıştır. Birinci Haçlı Seferine katılan Fulcherius'un bu zihniyeti yansıtan en keskin isimlerden biri olması yazdığı eserin her satırına sinmiştir. Müellifin amacı sadece imaj oluşturmak değildir. O yazdıklarıyla hem Haçlıları motive etmiş hem de onların yaptıklarını haklı gösterme çabasına girmiştir. Onun çizdiği bu yol kendisinden sonrakilere örnek olmuştur. Oluşturduğu İslâm ve Müslüman algısı bakımından Historia'nın etkisi, sonraki süreçte yazılan onlarca kroniğe rehber olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, A. (2014). *Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi* (1. bs). İstanbul: Akdem Yayınları.
- Alptekin, C. (1989). Aksungur el-Porsuki. İçinde *DİA* (C. 2, s. 297). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Alptekin, C. (1992). Belek b. Behrâm. İçinde *DİA* (C. 5, ss. 402-403). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Anonim. (2013). *Anonim Haçlı tarihi*. (E. Ayan, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Avcı, C. (2002). Kudüs. İçinde *DİA* (C. 26, ss. 327-329). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, F. (2011). *Batı İslâm Algısının Arkeolojisi* (1. bs). Ankara: Eskiye Yayınları.
- Aydın, H. (2016). *İbn Kalanîsî, Hayatı ve Eserleri "Zeylû Tarihî Dimaşk" Tercümesi* (s. 142-549) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Ayverdi, I. (2016). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealti Neşriyatı.
- Bağlıoğlu, A. (2012). Sıradışı Bir Fatimî Halifesi: Hâkim Biemrillah. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, (VIII), 4-32.
- Bozkurt, N. (2002). Kubbetü's-Sahre. İçinde *DİA* (C. XXVI, ss. 304-308). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Carnotensis, F. (2009). *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*. (İ. B. Barlas, Çev.) (1. bs). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Chartres, F. of. (1969). *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*. (F. R. Ryan, Çev.). Knoxville: The University of Tennessee Press.
- Demirkent, I. (1994). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)* (2. bs, C. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Demirkent, I. (2004). *Haçlı Seferleri* (1. bs). İstanbul: Dünya Aktüel.
- Edgington, S. B. (2006). Roger of Antioch (d. 1119). İçinde A. V. Murray (Ed.), *The Crusades An Encyclopedia* (C. 4, ss. 1045-1046). California-Colorado-Oxford: ABC-CLIO.
- el-Belazuri, A. B. Y. (2013). *Fütuhu'l Büldan Ülkelerin Fetihleri*. (M. Fayda, Çev.) (1. bs). İstanbul: Siyer Yayınları.
- Fulcherius, & Hagemeyer, H. (2003). *Fulcheri Carnotensis historia hierosolymitana (1095-1127)*. Osnabrück: Biblio-Verl.
- Garaudy, R. (2016). *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*. (C. Aydın, Çev.) (4. bs). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2013). Yuhannâ ed-Dımaşkî. İçinde *DİA* (C. 43, ss. 580-582). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hillenbrand, C. (2015). *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*. (N. Elhüseyni, Çev.) (1. bs). İstanbul: Alfa Tarih.
- İbnü'l-Esîr. (1991). *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*. (A. Özeydin, Çev.) (1. bs, C. 10). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Kalânîsi. (1983). *Târihu Dımaşk*. (Süheyl Zekkâr, Ed.). Dımaşk: Dârü Hassân.
- Kalanisi, İ. (2015). *Şam Tarihine Zeyl (Karton kapak) I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*. (O. Özatağ, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş* (5. bs). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kemal Tavukçu, O. (2007). The Effects Of East Cultures On West With Literary Texts And Image Of Turk In West. *Journal of Turkish Studies, Volume 2 Issue 4(2)*, 750-762. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.204>
- Kırpık, G. (2008). Birinci Haçlı Seferinde ve Kurtuluş Savaşında Türk-Ermeni-Fransız Münasebetlerinin Benzer Yönleri. *Turkish Studies*, 3(4), 531-548.
- Kırpık, G. (2009). Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları. *Turkish Studies*, 4(3), 1437-1452.
- Komnena, A. (1996). *Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi*. (B. Umar, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kütük, A. (2018a). *Nisibis (Nusaybin) Kadim Bir Şehrin Hikayesi*. İstanbul: Divan Kitap.
- Kütük, A. (2018b). Unutulan Zafer: Harran Savaşı (1104) ve Türk-İslâm Tarihindeki Yeri. İçinde K. Şulul vd. (Ed.), *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran* (1. bs, C. 1, ss. 157-172). Ankara:

- Berikan Yayıncılık.
- Munro, D. C. (Ed.). (1901). *Urban and the Crusaders* (3. bs). Philadelphia: The Department of History of the University of Pennsylvania.
- Murray, A. V. (2006). Baldwin II of Jerusalem (d. 1131). İçinde A. V. Murray (Ed.), *The Crusades An Encyclopedia* (C. I, ss. 135-136). California-Colorado-Oxford: ABC-CLIO.
- Oflaz, A. (2015). Eyyübîlerde Sultan Salâhaddin Sonrası İktidar Mücadeleleri (589-598/1193-1202). *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 121-139.
- Oflaz, A. (2016). Eyyübî Ailesinin İlk Dönem Tarihleri. *Iğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7), 37-60.
- Öz, M. (1997). Hâkim-Biemrillâh. İçinde *DİA* (C. 15, ss. 199-201). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Polat, Z. (2018). Tarihsel Süreç Bağlamında Batı'daki İslam ve Müslüman Algısının Haçlı Seferlerine Etkisi. İçinde M. N. Doru & Ö. Bozkurt (Ed.), *Din Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar* (ss. 459-473). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Pontesilli, M. (2015). Barbar Göçleri ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Sonu. İçinde U. Eco (Ed.), L. T. Basmacı (Çev.), *Ortaçağ Barbarlar-Hristiyanlar-Müslümanlar* (ss. 64-69). İstanbul: Alfa Tarih.
- Procopius. (1914). *History of the Wars, Books I and II*. (H. B. Dewing, Çev.). London: Heinemann.
- Richard, J. (2006). Raymond of Saint-Gilles (d. 1105). İçinde A. V. Murray (Ed.), *The Crusades An Encyclopedia* (C. 4, ss. 1011-1013). California-Colorado-Oxford: ABC-CLIO.
- Robert the Monks. (2006). *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*. (C. Sweetenham, Çev.). Ashgate Publishing, Ltd.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi* (4. bs, C. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A. (Çev.). (2006). *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Southern, R. W. (2001). *Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı*. (A. Aydoğan, Çev.) (2. bs). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Süryani Mihail. (1944). *Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi: İkinci Kısım 1042-1195*. (H. D. Andreasyan, Çev.). TTK Basılmamış Nüsha.
- Taşpınar, İ. (2001). Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (647-749) ve İslâm. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 23-54.
- Tolan, J. (2006). Saracens. İçinde A. V. Murray (Ed.), *The Crusades An Encyclopedia* (C. IV, ss. 1074-1077). California-Colorado-Oxford: ABC-CLIO.
- Tolan, J. V. (2002). *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*. New York: Columbia University Press.
- Turan, O. (2014). *Selçuklular Zamanında Türkiye* (13. bs). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tümer, G. (1991). Aslı Günah. İçinde *DİA* (C. 3, ss. 496-497). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tyrensis, W. (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar* (1. bs). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Urfalı Mateos, & Papaz Grigor. (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yiğitoğlu, M. (2017). Hz. Ömer'in Kudüs'ü Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss. 135-142.